การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย

สายชล วรรณรัตน์*

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"ประวัติศาสตร์นิพนธ์ มีความหมายที่สำคัญสองประการ ประการแรกหมายถึงงานเขียนหรือวรรณคดีประวัติศาสตร์ (writings or literature that may be call historical) และประการที่สองหมายถึงกระบวนการเขียนประวัติศาสตร์ (the process of writing history) อันได้แก่การรวบรวมเรื่องราวข้อมูลหรือส่วนที่สรุปได้จากหลักฐานที่ได้ผ่านวิธีการทางประวัติศาสตร์มาแล้วเป็นอย่างดี"[๑]

การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ จึงหมายถึงความพยายามที่จะเข้าใจงานเขียนหรือวรรณคดีประวัติศาสตร์ ว่ามีจารีตของการเขียนอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่อการเขียน ผู้เขียนมีความคิดเกี่ยวกับอดีตที่ตนเขียนถึงอย่างไร มีวิธีการศึกษาค้นคว้าตลอดจนมีวิธีเขียนอย่างไรประการหนึ่ง และหมายถึงการศึกษากระบวนการเขียนประวัติศาสตร์ ว่ามีกระบวนการเขียนอย่างไรจึงจะทำให้ได้เรื่องราวเกี่ยวกับอดีตที่ใกล้เคียงความจริงที่สุดและมีความหมายต่อมนุษย์สูงสุดอีกประการหนึ่ง

พิจารณาจากคำจำกัดความข้างต้น จะเห็นได้ถึงคุณค่าของการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

๑. การศึกษาถึงจารีตของการเขียน ความคิดของผู้เขียนและวิธีการเขียนประวัติศาสตร์นั้น ๆ ได้ถ่องแท้ขึ้น และความเข้าใจนี้จะนำมาซึ่งผลพลอยได้อีกอย่างหนึ่ง คือช่วยให้นำงานเขียนนั้นมาใช้ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้นด้วย

๒. โดยเหตุที่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าการที่จะเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ถ่องแท้นั้น จำเป็นต้องสืบสาวก้าวไปสู่อดีตของสิ่งนั้นว่ามีพัฒนาการมา

---

* *ผู้เขียนขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ที่กรุณาให้คำแนะนำในการเขียน*

๑. Louis Gottschalk, *Understanding History : A Primer of Historical Method* (New York : Alfred A. Knopf, 1956), p 194 อ้างในสุจิตรา วุฒิเสถียร "เส้นทางอันตรายในวิชาการประวัติศาสตร์" *วารสารธรรมศาสตร์* ๓๔ : (กุมภาพันธ์–พฤษภาคม), ๒๕๑๘ หน้า ๑๑๕–๑๑๖

อย่างไร จึงมีความพยายามที่จะศึกษาถึงพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ ซึ่งก็คือการศึกษาประวัติของการเขียนประวัติศาสตร์นั่นเอง โดยการศึกษาความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วิธีการของประวัติศาสตร์ ตลอดจนวิธีเขียนประวัติศาสตร์ซึ่งมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจากสมัยโบราณจนถึงปัจจุบันนี้ จะช่วยให้นักศึกษาประวัติศาสตร์เข้าใจ "*ธรรมชาติ*" ของวิชาประวัติศาสตร์ มองเห็นลู่ทางในการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาปรัชญาของประวัติศาสตร์ และสามารถพัฒนาแบบวิธีเขียนประวัติศาสตร์ที่เป็นของตนเองโดยเฉพาะขึ้นมาในที่สุด[๒]

๓. เนื่องจากผู้เขียนประวัติศาสตร์เปรียบเสมือนตัวแทนของยุคสมัยซึ่งทำหน้าที่ "*แสดง*" ตลอดจนถึง "*ให้ความหมาย*" แก่เรื่องราวความเป็นมาของสังคมของตน การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์จึงสะท้อนให้เห็นถึง "*ความสำนึกทางประวัติศาสตร์*" ของมนุษย์ในแต่ละสังคมแต่ละยุคสมัย ซึ่งความสำนึกทางประวัติศาสตร์นี้โดยเนื้อแท้ก็คือความคิดเกี่ยวกับมนุษย์หรือสังคมมนุษย์ว่ามีกำเนิดอย่างไร ดำเนินมาถึงจุดใด และกำลังมุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางอะไรนั่นเอง ในแง่นี้การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์จึงเท่ากับเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดที่ช่วยให้เข้าใจความคิดของคนในอดีต และนั่นหมายความว่าจะช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของเขาชัดเจนขึ้นด้วย

๔. ผู้เขียนประวัติศาสตร์และสังคมของเขาย่อมมีอิทธิพลต่อซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง อิทธิพลนี้จะแสดงออกในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายความว่า "*งานเขียนทางประวัติศาสตร์คือประวัติศาสตร์ในตัวของมันเองอยู่แล้ว*"[๓] ด้วยเหตุดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์จึงช่วยให้เห็นภาพยุคสมัยที่งานเขียนนั้น ๆ ถูกสร้างขึ้น

๕. การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในฐานะกระบวนการเขียนประวัติศาสตร์ย่อมให้ประโยชน์ที่เห็นได้ชัดอยู่แล้วคือช่วยให้เข้าใจกลวิธีในการผูกเรื่องราวขึ้นจากข้อเท็จจริงให้เป็นภาพอดีตที่มีความหมาย ความเข้าใจนี้นอกจากจะช่วยให้สามารถเขียนประวัติศาสตร์ได้ตามความมุ่งหมายของตนแล้ว ยังทำให้สามารถอ่านงานเขียนทางประวัติศาสตร์อย่างมีวิจารณญาณและได้ประโยชน์สูงสุดจากความรู้ทางประวัติศาสตร์นั้นด้วย

---

๒. ความคิดนี้ได้มาจากการอ่านผลงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ "ประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตก" *เอกสารประกอบการศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๒๑ หน้า ๑

๓. นาฏวิภา ชลิตานนท์ *วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒ หน้า ๓

การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย

คำว่า "*ประวัติศาสตร์นิพนธ์*" เป็นคำที่ใหม่มากในภาษาไทย และไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนักแม้ในหมู่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ ดังปรากฏว่าเมื่อไม่นานมานี้เอง นักประวัติศาสตร์ยังบัญญัติศัพท์ขึ้นใช้ต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า อาจารย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใช้ว่า "*ประวัติวรรณา*"[๔] อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ ใช้ว่า "*ประวัติศาสตร์สาส์น*"[๕] อย่างไรก็ตามคำว่า "ประวัติศาสตร์นิพนธ์" ดูจะเป็นที่คุ้นเคยกันมากที่สุดและเป็นศัพท์ทางการด้วย ดังปรากฏเป็นชื่อวิชาในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

ความใหม่ของคำประวัติศาสตร์นิพนธ์นี้สะท้อนให้เห็นประการหนึ่งว่าวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์เป็นวิชาที่ใหม่มากในเมืองไทย วิชานี้เปิดสอนเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๓ แก่นิสิตขั้นปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยสอนเรื่องประวัติของการเขียนประวัติศาสตร์ตะวันตก[๖] ต่อมามีการตั้งคณะศิลปศาสตร์ขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ และตั้งคณะมนุษยศาสตร์ขึ้นในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ มหาวิทยาลัยทั้งสองนี้ได้บรรจุวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไว้ในหลักสูตรของภาควิชาประวัติศาสตร์แต่เริ่มแรก แสดงว่ามองเห็นความสำคัญของวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์กันแล้วในระยะนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เปิดสอนครั้งแรกแก่นักศึกษาปีที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๕๐๘ เน้นประวัติของประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก[๗] ส่วนมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เปิดสอน ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ เน้นประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกเช่นกัน[๘]

เป็นที่น่าสังเกตว่าการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในเมืองไทยนั้น เริ่มจากการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก ทั้งนี้น่าจะเป็นเพราะว่าในระยะนั้นยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยให้ลึกซึ้งไปกว่าที่ "นักประวัติศาสตร์" สมัยรัชกาลที่ ๕–๖ ได้ทำไว้นั่นเอง ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยจึงมีอยู่แต่เพียงที่ปรากฏใน "คำบรรยาย" โดยพระยาประชากิจกรจักร เรื่องพงศาวดารโยนก และ "ตำนานหนังสือพระราชพงศาวดาร" ในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชา

---

๔. นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว* คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก

๕. อานันท์ กาญจนพันธุ์ "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในลานนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑" *วารสารธรรมศาสตร์* ๖ : ๑ (มิถุนายน–กันยายน) ๒๕๑๙ หน้า ๒๑

๖. ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ธิติมา พิทักษ์ไพรวัน ที่กรุณาให้ข้อมูลนี้

๗. ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณสุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งกรุณาให้ข้อมูลนี้

๘. ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งกรุณาให้ข้อมูลนี้

นุภาพ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เรื่องแรกได้รับการตีพิมพ์ใน ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) เรื่องที่สองทรงนิพนธ์ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ แล้วทรงแก้ไขให้ "สมบูรณ์" ใน พ.ศ. ๒๔๕๗[๙]

ส่วนเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาแต่แรก กล่าวไว้เองว่า "การที่เน้นความสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกนั้น มิใช่เพราะวิชาประวัติศาสตร์ตามความหมายที่เข้าใจในปัจจุบันถือกำเนิดในอารยธรรมตะวันตกเท่านั้น แต่หากเป็นเพราะการศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของวิธีการและปรัชญาซึ่งเกิดจากนักคิดตะวันตก อีกทั้งประเพณีแห่งประวัติศาสตร์ (historical tradition) ที่มีมาในประเทศไทย ก็น้อยเกินกว่าจะใช้เป็นเครื่องมือการศึกษาให้เห็นกระแสแห่งพัฒนาการของความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ได้"[๑๐]

ขณะนี้ยังไม่พบข้อมูลที่จะกล่าวได้อย่างแน่ชัดว่า การสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในสถาบันอุดมการศึกษาเริ่มมีขึ้นเมื่อใด อย่างไรก็ตาม ในหลักสูตรสาขาวิชาประวัติศาสตร์ของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๐ ปรากฏแน่ชัดว่าเน้นประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเป็นอันมาก[๑๑]

ในปัจจุบัน สถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ที่มีการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอกล้วนแต่เล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ การขยายตัวครั้งใหญ่ของการศึกษาวิชานี้เกิดขึ้นระหว่างปีการศึกษา ๒๕๑๘–๒๕๒๐ โดยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒวิทยาเขตต่าง ๆ ซึ่งผลิตอาจารย์สอนประวัติศาสตร์ เริ่มเปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในปี ๒๕๑๘ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บรรจุวิชานี้ไว้ในหลักสูตรในปีการศึกษา ๒๕๑๙–๒๕๒๐ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยเริ่มขยายการสอนประวัติศาสตร์นิพนธ์ลงมายังระดับปริญญาตรีในหลักสูตรคณะอักษรศาสตร์ที่ปรับปรุงใหม่ พ.ศ. ๒๕๒๐ และในปีเดียวกันนี้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหงก็ได้ปรับปรุงหลักสูตรซึ่งทำให้มีการสอนประวัติศาสตร์นิพนธ์เพิ่มมากขึ้น เนื้อหาของวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่สอนในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่ยังคงมีการสอนประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก แต่ก็มีการขยายขอบเขตของเนื้อหาวิชาครอบคลุมมาถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันออก ประวัติศาสตร์

---

๙. ดู ฉลอง สุนทรวาณิชย์ "วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ" ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพ ฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๑๙) หน้า ๘๘–๘๙

๑๐. นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว* หน้า ๑

๑๑. *ดูคู่มือการศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๐* หน้า ๔๘๒–๔๘๒

นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนศึกษาเปรียบเทียบประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกกับตะวันออกด้วย ข้อที่น่าสนใจก็คือในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยทุกแห่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการและกระบวนการเขียนประวัติศาสตร์ไทยอย่างมาก[๑๒]

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทยเพิ่งอยู่ในระยะเริ่มต้น ปัญหาที่เห็นได้ชัดในเวลานี้คือ การขาดแคลนตำราเรียนที่เป็นภาษาไทย ปี ๒๕๑๓ มีการเขียนตำรานี้ออกมาเป็นครั้งแรกภายใต้ชื่อว่า "ประวัติวรรณา" โดยอาจารย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เพื่อเป็นเอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ตะวันตกในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่[๑๓] ก่อนหน้านี้มีเพียงบทความสั้น ๆ ที่อธิบายเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์นิพนธ์ ได้แก่ แฟรงค์ จี. วิลลิสตัน "ขอบเขตและความมุ่งหมายของประวัติศาสตร์" (พ.ศ. ๒๔๙๙) สมศักดิ์ ชูโต "ประวัติศาสตร์" (พ.ศ. ๒๕๐๘) สุเทพ สุนทรเภสัช "ความสำนึกเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์" (พ.ศ. ๒๕๐๙) และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ "ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์" (พ.ศ. ๒๕๐๙)[๑๔] บทความเหล่านี้ไม่แพร่หลายนักจนกระทั่งถูกนำมารวมพิมพ์ในหนังสือ ปรัชญาประวัติศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๑๘) ถ้าพิจารณาจากปริมาณหนังสือหรือบทความที่ผลิตออกมาแล้ว จะเห็นได้ชัดว่าการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในระยะแรก ๆ นั้นซบเซามาก จนกระทั่งหลังปี ๒๕๑๔ จึงเริ่มมีการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย[๑๕] และจนกระทั่งปี ๒๕๑๗ จึงเริ่มมีการเขียนถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกในรูปบทความ ซึ่งจนกระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังมีบทความเกี่ยวกับการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตกจำนวนน้อย ที่สำคัญได้แก่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "ประวัติศาสตร์และปรัชญาตะวันตก" (พ.ศ. ๒๕๑๗)[๑๖] แถมสุข นุ่มนนท์ "ประวัติศาสตร์" (พ.ศ. ๒๕๑๗)[๑๗] และ สุจิตรา วุฒิเสถียร "แนวความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชาวตะวันตก" (พ.ศ.

---

๑๒. ดูคู่มือการศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ

๑๓. ตำรานี้ได้รับการพิมพ์และอัดโรเนียวใหม่ในปี ๒๕๒๑ โดยผู้เขียนได้ตกแต่งสำนวนบางที่ให้ชัดเจนขึ้น และให้ชื่อว่า "ประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตก" ต่อมาได้เขียนบทที่ ๙ ว่าด้วยประวัติศาสตร์นิพนธ์สกุลโพสิติวิสม์ และแนววิทยาการเพิ่มขึ้น ๑ บท

๑๔. บทความเหล่านี้รวมพิมพ์อยู่ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ปรัชญาประวัติศาสตร์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๑๘)

๑๕. จะกล่าวถึงการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยโดยละเอียดในตอนหลัง

๑๖. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ปรัชญาประวัติศาสตร์* หน้า ๑๖๗-๑๙๒

๑๗. *เพิ่งอ้าง* หน้า ๓๓–๖๘

๒๕๒๒)[๑๘] อย่างไรก็ตามในระยะหลังนี้มีตำราเรียนวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์เพิ่มขึ้นมาสองเล่ม คือ วนิดา ตรงยางกูร "ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น" หนังสือประกอบการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๙ และ มัทนา เกษกมล "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก" หนังสือประกอบการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ ๑ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน

บทวิจารณ์ตำราวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์

ในสภาวะที่ขาดแคลนหนังสืออ่านประกอบการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ ตำราเรียนที่มีอยู่จำนวนน้อยจึงมีความสำคัญจนควรค่าแก่การนำมาพิจารณาวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำราเหล่านี้ย่อมมีส่วนหล่อหลอมผู้ที่จะเป็นนักประวัติศาสตร์ในอนาคต และคุณภาพของตำรายังจะสะท้อนให้เห็นสถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยได้ระดับหนึ่งด้วย

เนื่องจาก "*ประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตก*" ของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นหนังสือที่ยังแต่งไม่จบ[๑๙] จึงขอ "แนะนำหนังสือ" แทนการวิจารณ์โดยละเอียด ตำราเรื่องนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตกตั้งแต่สมัยกรีกลงมาจนถึงคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นแนวการเขียนประวัติศาสตร์ในแต่ละยุค โดยเลือกงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ที่สำคัญขึ้นมาวิเคราะห์ โดยละเอียดถึงแนวความคิดเบื้องหลังการเขียน ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่องานเขียนตลอดจนลักษณะเด่นของประวัติศาสตร์นิพนธ์นั้น ๆ นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงข้อดีและข้อบกพร่องในแนวการเขียนแต่ละแบบ ซึ่งช่วยให้นักศึกษาสามารถรับเอาข้อดีของวิธีเขียนประวัติศาสตร์ของแต่ละยุคมาปรับใช้ และตักเตือนตนเองถึงข้ออันพึงระมัดระวัง เมื่อจะทำงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมื่ออ่านเรื่องนี้ ผู้อ่านจะเพลิดเพลินในความคิดอันลึกซึ้งและศิลปการใช้ภาษาที่เต็มไปด้วยพลังและมีชีวิตชีวา และได้รับความรู้เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและความสืบเนื่องในจารีตของการเขียนประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตกทั้งนี้เพราะส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ผู้เขียนพยายามอธิบายก็คือมรดกที่ผู้เขียนประวัติศาสตร์ในยุคหนึ่ง ๆ ส่งทอดให้แก่ยุคต่อมา อันแสดงให้เห็นถึงการสั่งสมความรู้ ความคิด ความ

๑๘. สุจิตรา วุฒิเสถียร "แนวความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชาวตะวันตก" *วารสารประวัติศาสตร์* ๔:๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๒๒) หน้า ๔๕-๗๑

๑๙. ผู้เขียนตั้งใจจะแบ่งหนังสือเป็นสองภาค ภาคแรกว่าด้วยประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตก ภาคสองว่าด้วยปรัชญาประวัติศาสตร์ ซึ่งปรากฏว่าภาคแรกนั้นเขียนถึงเรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกในศตวรรษที่ ๑๙ เท่านั้น ส่วนภาคสองยังไม่ได้เขียน

ชำนาญในกระบวนการนิพนธ์ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีผลให้ประวัติศาสตร์ค่อย ๆ ผลักดันตนเองขึ้นมาดำรงความเป็น "*ศาสตร์*"[๒๐] ที่แท้จริงในที่สุด

สำหรับหนังสือ "*ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น*" ของอาจารย์วนิดา ตรงยางกูร และหนังสือ "*ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*" ของอาจารย์มัทนา เกษกมล นั้น ต่างก็บรรยายถึงประวัติของการเขียนประวัติศาสตร์ตะวันตก ตั้งแต่สมัยกรีกจนถึงสมัยปัจจุบัน แต่หนังสือของอาจารย์วนิดา ตรงยางกูร ได้เพิ่มคำอธิบายเกี่ยวกับการเขียนรายงานและการวิเคราะห์วิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้ในบทที่ ๑ และประวัติศาสตร์นิพนธ์อเมริกันตั้งแต่สมัยอาณานิคมถึงปัจจุบันไว้ในบทสุดท้ายด้วย

ประเด็นที่หนังสือทั้งสองเล่มเน้นมากได้แก่เนื้อหาย่อๆ ของงานเขียนทางประวัติศาสตร์ อันทำให้เห็นถึงขอบเขตความสนใจของผู้เขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตว่าคลี่คลายขยายตัวมาอย่างไร การใช้หลักฐานว่ามีความเคร่งครัดในการวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานเพียงใด และสำนวนภาษาของหนังสือว่าไพเราะสละสลวยหรือแห้งแล้งน่าเบื่อหน่าย และลักษณะการดำเนินเรื่อง ส่วนปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลหรือมีส่วนต่อการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาของหนังสือประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาของประวัติศาสตร์นั้นวิเคราะห์น้อยและไม่กระจ่างนัก อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วหนังสือ "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก" วิเคราะห์ได้ชัดเจนกว่าและได้อรรถรสกว่ามาก

ในบางบทของหนังสือทั้งสองเล่มกล่าวถึงนักประวัติศาสตร์จำนวนมาก และกล่าวเพียงสั้นๆ ถึงผลงานทางประวัติศาสตร์ โดยไม่อธิบายให้เห็นแนวการเขียน ทำให้มีลักษณะเป็นบรรณานุกรมนักประวัติศาสตร์มากกว่าจะเป็นหนังสือว่าด้วยประวัติของประวัติศาสตร์นิพนธ์ ลักษณะเช่นนี้นอกจากจะไม่ช่วยให้เข้าใจแนวการเขียนประวัติศาสตร์แล้ว ยังทำให้ผู้อ่านสับสนได้ง่ายเพราะความหลากหลายในเนื้อหาของหนังสือแต่ละเล่ม ถ้าหากว่าผู้เขียนใช้วิธีอธิบายแนวโน้มของการเขียนประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคก่อน แล้วเลือก "ตัวแทน" ของยุคจำนวนน้อยมาเป็นตัวอย่าง โดยอาจนำเอาแนวการเขียนอื่นๆ ที่ไม่เป็นไปตามแนวโน้มของแต่ละยุคมากล่าวไว้บ้าง (ดังที่ผู้เขียนทั้งสองก็ได้กระทำอยู่แล้วในบางบท) น่าจะช่วยให้ผู้ที่เริ่มเข้าสู่วิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์เข้าใจได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม "*จุดอ่อน*" ที่กล่าวมานี้ยังไม่ใช่ข้อที่น่าเป็นห่วงเท่าใดนัก เมื่อเทียบกับข้อบกพร่องอันฉกรรจ์กว่าอีกหลายประการที่ปรากฏในหนังสือทั้งสอง ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

๒๐. ศาสตร์ หมายความว่ามวลแห่งความรู้ที่ได้จัดไว้เป็นระเบียบ อันอาจเข้าใจกันได้ด้วยระบบของเหตุผล ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์ "ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์" ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ปรัชญาประวัติศาสตร์* หน้า ๑๓๐

๑. การที่ผู้เขียนทั้งสองมิได้อ่านหลักฐานชั้นต้นแล้ววิเคราะห์ด้วยตัวเอง แต่เขียนหนังสือขึ้นโดยเรียบเรียงจากผลการวิเคราะห์วิจารณ์ของผู้อื่น และหลาย ๆ ตอนเป็นการแปลข้อความจากสารานุกรม ทำให้ไม่เข้าใจแนวการเขียนของนักประวัติศาสตร์บางคนที่ผู้เขียนยกมากล่าวอย่างถ่องแท้ บางครั้งถึงกับกล่าวขัดแย้งกันเองอย่างชัดแจ้ง

หนังสือ "*ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*" กล่าวถึงเฮโรโดตัสไว้ในตอนต้นว่า "เขาได้พยายามแสวงหาข้อมูลในด้านต่าง ๆ จากทั้งสองฝ่ายมาประกอบการวิเคราะห์ หลังจากนั้นเขาก็จะแยกแยะ วิจัย วิจารณ์... วิธีการดังกล่าวนั้นนับเป็นวิธีการอันเป็นวิทยาศาสตร์ที่น่าสนใจยิ่ง... เขาเป็นคนแรกที่ได้ตั้งคำถามว่า "ทำไม" กับอดีต เขามิได้นำเรื่องราวที่ได้รู้เห็นมาเขียนเป็นตำนานและเทพนิยาย...เขาใช้สัจจะเป็นปรัชญาในการเขียน"[๒๑] แต่ในตอนต่อมากลับกล่าวว่า "ในบางตอนดูเขาจะเชื่อในสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาง่ายเกินไป ยังยอมรับในเรื่องไสยศาสตร์เหนือธรรมชาติ... ในบางตอนเขายังได้แสดงออกซึ่งความมีอคติ... เฮโรโดตัสมักอธิบายวิถีเหตุการณ์ว่าเกิดขึ้นโดยกฎเกณฑ์ที่พระเจ้าได้ทรงวางไว้ หรือไม่ก็เกิดจากการกระทำของพระเจ้า"[๒๒] หรือวิเคราะห์แทคซิทัสว่า "จากงานของแทคซิทัสเราจะเห็นว่าเขามีอคติในงานเขียนมาก"[๒๓] แต่ตอนต่อมากลับกล่าวว่า "วิธีการเขียนก็เป็นวิทยาศาสตร์ พิจารณาเหตุการณ์ในแง่ของเหตุผล ระมัดระวังในการวิจัย และความถูกต้องของเหตุการณ์"[๒๔] ความเห็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์โรมันยิ่งแสดงถึงการวิเคราะห์ที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวชัดเจนเมื่อผู้เขียนกล่าวว่าในสมัยโรมันนั้น "มีงานประวัติศาสตร์เกิดขึ้นเป็นอันมาก งานเหล่านี้มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์มากกว่ากรีก... เพราะชาวโรมันมีจิตสำนึกและเชาว์พิเศษในทางประวัติศาสตร์มากกว่ากรีก... นักประวัติศาสตร์โรมันไม่ให้ความสำคัญกับวิธีการไต่สวน ตรวจสอบ และวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวให้เป็นระบบดังเช่นกรีก...."[๒๕]

หนังสือ "*ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*" ได้กล่าวถึงข้อบกพร่องของทูซิดิดีสในเรื่องระยะเวลาว่า "จำกัดเวลาอยู่แต่เฉพาะยุคหนึ่งสมัยหนึ่งอย่างเคร่งครัดจนเกินไป ไม่ได้คำนึงถึงความต่อเนื่องของเหตุการณ์จากอดีต ตลอดจนจินตนาการต่อไปถึงยุคหน้า *ลักษณะเช่นนี้ได้มีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์มาจนถึงศตวรรษที่*

๒๑. มัทนา เกษกมล, *อ้างแล้ว* หน้า ๑๑-๑๒

๒๒. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๑๑ และ ๑๔

๒๓. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๓๔

๒๔. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๓๕

๒๕. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๒๔

๑๙"[๒๖] การลงความเห็นเช่นนี้นับว่าคลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริงอย่างยิ่ง และยังขัดแย้งกับที่ผู้เขียนอธิบายไว้เองในตอนอื่น ๆ แม้ในสมัยเฮ-เลนนิสติค งานเขียนของโพลิเบียสก็ครอบคลุมระยะเวลาถึง ๑๕๐ ปี[๒๗] ในสมัยกลาง ความสนใจอดีตก็ขยายไกลออกไปมาก ผู้เขียนประวัติศาสตร์มักจะเริ่มเรื่องตั้งแต่พระเจ้าสร้างโลกจนกระทั่งถึง "วันของพระเจ้า" หลังการตัดสินครั้งสุดท้าย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่จะเกิดในอนาคต[๒๘] นักประวัติศาสตร์สกุลฮิสตอริซิสม์ เช่นแฮเดอร์ก็เน้นความสืบเนื่องของประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้งถึงกับเห็นว่า "ประวัติศาสตร์" นั้นเองเป็นผู้กำหนดวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์[๒๙] นักประวัติศาสตร์สกุลวิชาการ เช่น ฮีเรน และ นิบูหร์ ก็เชื่อในความคลี่คลายแห่งเหตุการณ์เชิงพัฒนาการ[๓๐] สำหรับนักประวัติศาสตร์ในยุคแห่งความรู้แจ้งในคริสตศตวรรษที่ ๑๘ ไม่เห็นถึงความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ก็ไม่ใช่เพราะอิทธิพลของทูซิดิดีส หากแต่เป็นเพราะนักประวัติศาสตร์ยุคนี้รังเกียจยุคกลาง จึงมองไม่เห็นความสืบเนื่องของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการกับยุคกลาง[๓๑] ส่วนนักประวัติศาสตร์สมัยคริสตศตวรรษที่ ๑๙ มุ่งศึกษาเรื่องแคบ ๆ โดยไม่พยายามสร้างภาพของความสัมพันธ์แห่งปรากฏการณ์หลากหลายในประวัติศาสตร์ ก็หาใช่อิทธิพลของทูซิดิดิสไม่ หากแต่เป็นเพราะนักประวัติศาสตร์ยุคนี้ได้รับอิทธิพลของวิทยาศาสตร์อย่างลึกซึ้งจนกระทั่งพยายามจะทำให้ศาสตร์ของตนเป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง โดยการทุ่มเทความพยายามในการตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานโดยละเอียด หลีกเลี่ยงการสรุปกว้าง ๆ หรือการสร้าง *"ภาพใหญ่"* ของประวัติศาสตร์ซึ่งมีลักษณะอัตวิสัย[๓๒]

ส่วนหนังสือ *ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น* ให้นิยามคำว่า "ประวัติศาสตร์" ไว้ในตอนต้นแต่สรุปความคิดของคอลลิงวูดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไว้แต่เพียงว่า "ประวัติศาสตร์คือการวิจัยค้นคว้า หรือ การสืบสาว (Inquiry) กล่าวคือมีการตั้งคำถามแล้วหาคำตอบ"[๓๓] จึงไม่ช่วยอธิบายคำว่าประวัติศาสตร์ให้กระจ่างขึ้นเลย นอกจากนี้ยังเป็นการไม่ยุติธรรมต่อคอลลิงวูดอย่างยิ่งเพราะเขาได้แสดงความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไว้

---

๒๖. มัทนา เกษกมล, *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๖
๒๗. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๘
๒๘. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๓๑ และ มัทนา เกษกมล *อ้างแล้ว* หน้า ๓๙
๒๙. นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว*, หน้า ๗๑
๓๐. *เพิ่งอ้าง* หน้า ๗๔
๓๑. ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว* หน้า ๖๔
๓๒. ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว* หน้า ๑๐๖–๑๐๙
๓๓. วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว*, หน้า ๑

อย่างลึกซึ้งกว่าที่ผู้เขียน *ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น* ยกมาอ้างไว้มากนัก[๓๔] เมื่อวิเคราะห์ประวัติศาสตร์โรมัน คำบรรยายในตอนต้นกับข้อสรุปขัดแย้งกันอย่างยิ่ง เพราะกล่าวถึงลิวีว่า "ข้อบกพร่องของลิวีที่เด่นชัดคือ... มักมีการขัดแย้งกันเอง... ผิดพลาดในการเรียงลำดับเหตุการณ์ ใช้หลักฐานอย่างขาดความระมัดระวัง"[๓๕] และกล่าวถึงแทคซิทัสว่า "เขามิได้เน้นถึงการเขียนแบบเป็นกลาง... รายละเอียดของแทคซิทัสสับสน"[๓๖] แต่กลับสรุปว่า "งานเขียนของนักประวัติศาสตร์โรมันส่วนใหญ่เชื่อถือได้... เขียนอย่างเป็นกลาง และแน่นอน"[๓๗] ทั้ง ๆ ที่ผู้เขียนกล่าวถึงนักประวัติศาสตร์โรมันเพียงสองคนนี้เท่านั้น การวิเคราะห์ลักษณะของประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยกลางก็คลุมเครือสับสน ประกอบด้วยข้อความที่ขัดแย้งกันเองเป็นอันมาก[๓๘]

๒. ความไม่สมเหตุสมผลในการเชื่อมโยง "*เหตุ*" กับ "*ผล*"

ความบกพร่องในเรื่องนี้ปรากฏอยู่หลายตอนในหนังสือทั้งสองเล่ม เป็นต้นว่า "โพลิเบียส... มิได้บากบั่นต่อการสารวจการทดสอบเอกสาร ดังเช่นนักปราชญ์อื่น ๆ จึงทำให้เขากลายเป็นผู้ที่ขาดศิลป ดีในการเล่าเรื่อง"[๓๙] "เกรกอรี่เป็นผู้มีบทบาทในทางศาสนาและการเมือง ข้อมูลและเรื่องราวต่างๆ ในงานนี้จึงมีความน่าเชื่อถือสูง"[๔๐] "การเขียนประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องปัจจุบันแต่เลียนแบบวิธีการเขียนของกรีกและโรมัน ได้ทำให้มีการระมัดระวังในเรื่องเวลา และกระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์"[๔๑] "โดยเหตุที่ชาวโรมันเน้นเรื่อง practical ดังนั้นนักประวัติศาสตร์คนแรกที่เข้าใจสถาบันโรม จึงเป็นชาวกรีก ก็คือโพลิเบียส"[๔๒] และ "การเขียนประวัติศาสตร์สมัยนี้มักเป็นรูปเน้นความจริง เนื่องจากมีข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคมปรากฏในงานเขียนของหลายคน"[๔๓] เป็นต้น

๓. ข้อบกพร่องที่เกิดจากการใช้ภาษาและการแปล

การใช้คำโดยไม่ระมัดระวังเรื่องความหมายของคำซึ่งมีวิวัฒนาการไปตามกาลเวลา ทำให้เนื้อความคลุมเครือและอาจก่อให้เกิดความเข้าใจ

---

๓๔. ดู R.G. Collingwood *The Idea of History* (Oxford University Press, 1962).
๓๕. วนิดา ตรงยางกูร หน้า ๒๘
๓๖. *เพิ่งอ้าง* หน้า ๒๘–๒๙
๓๗. *เพิ่งอ้าง* หน้า ๒๙
๓๘. ดู วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว* หน้า ๓๗-๓๘
๓๙. มัทนา เกษกมล *อ้างแล้ว* หน้า ๒๑
๔๐. *เพิ่งอ้าง* หน้า ๔๔
๔๑. มัทนา เกษกมล *อ้างแล้ว*, หน้า ๖๘
๔๒. วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว*, หน้า ๒๔
๔๓. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๔๐

ผิดได้ง่าย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการใช้คำว่า "วิทยาศาสตร์" อย่างพร่ำเพรื่อและไม่อธิบายเพิ่มเติม เป็นต้นว่า หนังสือ*ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก* กล่าวว่า "วิธีการทางประวัติศาสตร์" ของเฮโรโดตัสนั้น "เป็นวิทยาศาสตร์ที่น่าสนใจยิ่ง"[๔๔] หนังสือ *ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น* กลับกล่าวว่า "เฮโรโดตัส...มิได้ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์"[๔๕] การใช้คำว่า "เป็นวิทยาศาสตร์" และ "ไม่เป็นวิทยาศาสตร์" ในหนังสือทั้งสองไม่ได้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจวิธีการของเฮโรโดตัสดีขึ้นเลย หนังสือ*ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*ถึงกับใช้คำวิทยาศาสตร์ผิดฝาผิดตัวเมื่อกล่าวว่า "อันที่จริงเขา (ลิวี) ก็รู้ดีว่าตำนานเหล่านี้ไม่เป็นวิทยาศาสตร์"[๔๖] ความจริงแล้วความหมายของคำว่าวิทยาศาสตร์นั้นหาได้คงที่ไม่ เป็นต้นว่าคำว่าวิทยาศาสตร์ที่วอลแตร์ใช้นั้นมีความหมายแต่เพียงว่า "มีเหตุมีผล" เท่านั้น[๔๗] เมื่อฟุสแตล เดอ กุลองซ์ ประกาศว่า "ประวัติศาสตร์เป็นและควรเป็นวิทยาศาสตร์" คำว่าวิทยาศาสตร์ที่เขาใช้ก็มีความหมายแต่เพียงการศึกษาโดยอาศัยการตรวจสอบหลักฐานอย่างถูกวิธี กูลองซ์ไม่คิดว่าเราจะสามารถศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการของวิทยาศาสตร์ไปได้ทั้งหมด ขณะที่นักประวัติศาสตร์สกุลโพสิทิวิสม์นั้นพยายามทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เหมือนการศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจริง ๆ[๔๘]

เนื่องจากขาดความระมัดระวังในเรื่องความหมายของคำ จึงไม่น่าประหลาดใจอันใด เมื่อหนังสือ*ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น* กล่าวว่า งานเขียนของเฮโรโดตัสมีลักษณะ "ชาตินิยม"[๔๙] ส่วนหนังสือ*ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*อธิบายว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคกลางเขียนในแบบ "พงศาวดาร" เนื้อหาส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคกลาง คือ "ตำนาน" แห่งรัชสมัยของกษัตริย์ที่นับถือคริสตศาสนา[๕๐] และเมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์ในช่วงแห่งการปฏิรูปศาสนา ก็สรุปว่า "ไม่มีสมัยใดเลยนับตั้งแต่ยุคคลาสสิคลงมา ที่นักประวัติศาสตร์จะมีจิตใจเป็นนักประวัติศาสตร์อย่างเต็มเปี่ยม และกระตือรือร้นต่อการค้นคว้าบันทึกหลักฐานของอดีตอย่างรอบคอบเท่าสมัยนี้"[๕๑] ทั้ง ๆ ที่กล่าวไว้เองในตอนต้นว่า "การวิเคราะห์ปัญหามักมอง

๔๔. มัทนา เกษกมล *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๑
๔๕. วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๙
๔๖. มัทนา เกษกมล *อ้างแล้ว*, หน้า ๓๑
๔๗. นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว*, หน้า ๖๒
๔๘. ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว*, หน้า ๙๗–๑๐๙
๔๙. วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว*, หน้า ๒๐
๕๐. มัทนา เกษกมล *อ้างแล้ว*, หน้า ๓๘–๓๙
๕๑. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๗๙

ในแง่มุมเอียง และเจือด้วยอคติอย่างรุนแรง การหาสาเหตุของเรื่องราวเป็นไปอย่างผิวเผิน"[๕๒]

สำหรับข้อบกพร่องในการแปลนั้น พบมากใน *ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น* เช่น "ประวัติศาสตร์ของเมดิเตอร์เรเนียนมิได้หมุนโดยนครรัฐแล้ว"[๕๓] หรือแปลคำ "Invisible Government" ว่า "รัฐบาลที่ไม่เห็น"[๕๔] หรือวิเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ของวิโกว่า "การที่ศึกษาอดีตมิใช่เพราะความสำเร็จ แต่เพราะเป็นประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์ทั่วไป"[๕๕] อันที่จริงนั้น วิโก้ชี้ให้เห็นว่า "การศึกษาประวัติศาสตร์นั้นมิใช่เพื่อจะได้ซาบซึ้งในความสำเร็จหรือคุณค่าของยุคโบราณ แต่ประวัติศาสตร์โบราณมีค่าควรแก่การศึกษาก็เพราะมันเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ทั้งหมด จึงมีความสัมพันธ์กับยุคสมัยอื่นตลอดจนสมัยปัจจุบันอย่างลึกซึ้ง"[๕๖] การแปลข้อความจากภาษาต่างประเทศโดยไม่เข้าใจลึกซึ้งถึงความหมายนั้นทำให้เกิดข้อความที่อ่านไม่รู้เรื่อง เช่น "ม้ากซ์สรุปว่า โลกนี้เป็นวัตถุ แล้วเขาก็ตั้งทฤษฎีวัตถุทำให้ประวัติศาสตร์เปลี่ยน"[๕๗] หรือ "ทอยบีใช้ทฤษฎีก้าวหน้าด้วย โดยผสมระหว่างทฤษฎีวัฏจักรและความก้าวหน้า"[๕๘] เป็นต้น

หนังสือ *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก* ไม่มีข้อบกพร่องในการแปลมากนัก ที่แปลไม่ชัดจนทำให้ความหมายผิดไปเลยคือคำว่า anti-thesis ผู้เขียนแปล anti-thesis ว่าข้อขัดแย้ง และแปล synthesis ว่าการรวมตัวของข้อขัดแย้ง[๕๙] ความจริงแล้ว synthesis หมายถึงบทสรุปซึ่งเป็นผลสังเคราะห์ของบทเสนอ (thesis) กับบทคัดค้าน (anti-thesis) ผลสังเคราะห์นี้จะรวมเอาสาระสำคัญอันเป็นข้อดีของบทเสนอและบทคัดค้านไว้ในตัวเอง และกลายเป็นบทเสนออันใหม่

นอกจากข้อบกพร่องสำคัญ ๆ ที่กล่าวมานี้แล้ว ยังมีข้อบกพร่องปลีกย่อย เป็นต้นว่าหนังสือ *ประวัติศาสตร์นิพนธ์เบื้องต้น* มักจะยกตัวอย่างที่คนไทยไม่คุ้นเคย เช่นเอกสารที่เป็นทางการมี ๔ ชนิด ได้แก่ หลักฐานฝ่ายรัฐบาล หลักฐานทางศาสนาคริสต์ฝ่ายแคธอลิค และหลักฐานจากหน่วยงาน เช่นสมาคมกิลด์ บริษัทฮัดสัน[๖๐] และ

---

๕๒. *เพิ่งอ้าง*, หน้าเดียวกัน

๕๓. วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว*, หน้า ๒๓

๕๔. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๑๔๓

๕๕. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๗๐

๕๖. นิธิ เอียวศรีวงศ์ *อ้างแล้ว*, หน้า ๕๔

๕๗. วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว*, หน้า ๙๘

๕๘. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๑๑๙

๕๙. มัทนา เกษกมล *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๒๗

๖๐. วนิดา ตรงยางกูร *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๐

มีการใช้ทับศัพท์โดยไม่จำเป็นเช่นแชมเปี้ยน[๖๑] และ เซนต์[๖๒] (นักบุญ) ส่วนหนังสือ*ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*นั้นแม้จะมีการอ้างอิง แต่ไม่ได้กระทำอย่างสม่ำเสมอ มีหลายตอนที่สรุปความจากเรื่องของผู้อื่นโดยไม่บอกที่มาของข้อเนื้อความนั้น

ข้อบกพร่องทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ไม่น่าจะเกิดขึ้นอย่างยิ่งในหนังสือที่เป็นตำราเรียน เพราะก่อให้เกิดความคลุมเครือและผิดพลาดขึ้นในเนื้อหาของหนังสือ นักศึกษาที่ได้อ่านนั้นจะไม่สามารถเข้าใจเรื่องราวในหนังสือได้อย่างสมบูรณ์ และยังอาจเกิดความเข้าใจผิด ซึ่งในหลายกรณีความเข้าใจผิดนั้นอันตรายเสียยิ่งกว่าความไม่รู้เสียอีก

เท่าที่ได้กล่าวถึงความขาดแคลนหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์และได้วิจารณ์ตำราเรียนโดยละเอียดนี้ หวังใจว่าจะช่วยเร่งเร้าให้ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ตลอดจนนักประวัติศาสตร์ที่สนใจเร่งผลิตและพัฒนาคุณภาพของตำราและหนังสือประวัติศาสตร์นิพนธ์โดยทั่วไป เพื่อช่วยให้การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทยสัมฤทธิ์ผลอย่างสมบูรณ์ที่สุด

นอกจากหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ในฐานะงานเขียนหรือวรรณคดีประวัติศาสตร์ นักศึกษาประวัติศาสตร์ในเมืองไทยยังต้องการหนังสือที่จะช่วยอธิบายกระบวนการเขียนประวัติศาสตร์ไทย เท่าที่มีใช้กันอยู่แล้วนั้นมีเพียงหนังสือของโรเบร์ต วี. แดเนียลส์ ซึ่งแปลโดย ธิดา สาระยา เรื่อง **ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม**[๖๓] เท่านั้น

ความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

ในขณะที่การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก เริ่มขึ้นก่อนการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย แต่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกที่ลึกซึ้งไม่แพร่หลายมากนักนั้น บรรยากาศของการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยใน ระยะไม่กี่ปีมานี้ กลับมีชีวิตชีวา อย่างยิ่ง นอกจากมีการขยายขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสถาบันอุดมศึกษาให้เน้นประวัตินิพนธ์ไทยมากขึ้นแล้ว ยังมีการตีพิมพ์งานค้นคว้าวิจัยประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในรูปของบทความวิทยานิพนธ์ออกมาอย่างสม่ำเสมอ

เมื่อนึกย้อนไปถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ซึ่งนักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยผู้หนึ่งบ่นว่า "การศึกษาประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของไทย ยังไม่

---

๖๑. *เพิ่งอ้าง,* หน้า ๙๔

๖๒. *เพิ่งอ้าง,* หน้า ๓๔

๖๓. ธิดา สาระยา (แปล) *ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม* (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๐)

เริ่มต้นในประเทศนี้"[๖๔] แล้ว นับว่าการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยก้าวหน้าขึ้นในอัตราที่รวดเร็วมาก อาจกล่าวได้โดยไม่ผิดความจริงนักว่าความก้าวหน้านี้มีจุดตั้งต้นจากบทความเรื่อง "สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับอาโนลด์ ทอยน์บี" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ซึ่งได้ตั้ง "ข้อสังเกต" หลายประการเกี่ยวกับลักษณะเด่นของแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งมีสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้นำ[๖๕] ด้วยปรากฏว่าในเวลาต่อมาอาจารย์ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ผู้เขียน "วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึงสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ได้กล่าวว่า "ผู้เขียนรู้สึกขอบพระคุณอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์... บทความเรื่อง "สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับอาโนลด์ ทอยน์บี"... มีส่วนสำคัญในการเร้าให้ผู้เขียนสนใจและเห็นความสำคัญของการศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์ของไทย"[๖๖]

หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา มีการผลิตงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยออกมาโดยไม่ขาดสาย การศึกษาที่สำคัญยิ่งเป็นของอาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ในบทที่ ๑ ของวิทยานิพนธ์ขั้นปริญญาเอก ซึ่งได้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในจารีตตำนานและพงศาวดาร[๖๗] นับเป็นครั้งแรกที่มีการศึกษางานเขียน "ประวัติศาสตร์" ของไทยสมัยโบราณอย่างละเอียดและลึกซึ้ง ต่อมาอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้วิเคราะห์ "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในลานนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑" ในวิทยานิพนธ์ขั้นปริญญาโท[๖๘] David K. Wyatt เขียน "Chroniecle Tradition in Thai Historiography" ในหนังสืออนุสรณ์ศาสตราจารย์ ดี.จี.อี. ฮอลล์[๖๙] Michael Vickery วิเคราะห์พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ

---

๖๔. นิธิ เอียวศรีวงศ์ "สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับอาโนลด์ ทอยน์บี." ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* อ้างแล้ว หน้า ๒๐๙

๖๕. *เพิ่งอ้าง*, หน้า ๒๐๘–๒๔๔

๖๖. ฉลอง สุนทราวาณิชย์ "วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย..." ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *อ้างแล้ว* หน้า ๘๘

๖๗. Charnvit Kasetsiri *The Rise of Ayudhya : A History of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (Ann Arbor : Michigan University Microfilms, 1973)

๖๘. Anan Ganjanapan, *Early Lan Na Thai Historiography : An Analysis of the Fifteenth and Sixteenth Century Chronicles* (1975) บางส่วนของวิทยานิพนธ์นี้เรียบเรียงเป็นภาษาไทย พิมพ์ใน *วารสารธรรมศาสตร์* ๖ : ๑ (มิถุนายน–กันยายน) ๒๕๑๙ หน้า ๙–๒๑

๖๙. ดูบทความภาษาไทยที่แปลและเรียบเรียงจากเรื่องนี้ใน *วารสารธรรมศาสตร์* ๖ : ๑ (มิถุนายน–กันยายน) ๒๕๑๙ หน้า ๒–๘

ที่ค้นพบใหม่[๗๐] นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์เบื้องหลังการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น[๗๑] และนาฏวิภา ชลิตานนท์ ศึกษา "วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น"[๗๒]

นอกจากผลงานด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย "*ขนาดใหญ่*" ที่กล่าวมานี้แล้ว นับแต่ปี ๒๕๑๖ เป็นต้นมายังมีบทความที่ศึกษาแนวการเขียนประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ไทยคนสำคัญ ๆ เป็นต้นว่า สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ "ทัศนะของกลุ่มนักเขียนประวัติศาสตร์ลานนาไทย ที่มีต่อภูมิภาคของคนและต่อสัมพันธภาพระหว่างภูมิภาคกับการปกครองส่วนกลาง"[๗๓] กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร "การศึกษาประวัติศาสตร์ของสกุลดำรงราชานุภาพ"[๗๔] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "การตีความประวัติศาสตร์ของจิตร ภูมิศักดิ์[๗๕]" ณรงค์ พรพิริยะกูลชัย "แนวการเขียนประวัติศาสตร์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์"[๗๖] พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล "งานทางประวัติศาสตร์ของ ดร. ประเสริฐ ณ นคร"[๗๗] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "ปรัชญาประวัติศาสตร์ไทย"[๗๘] กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร "การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาวิจิตรวาทการ"[๗๙] และอัจฉราพร กมุทพิสมัย "แนวการเขียนประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ"[๘๐] บทความเหล่านี้เมื่อถูกนำมารวมพิมพ์ในหนังสือขนาดกระเป๋าสองเล่มในปี ๒๕๑๘

๗๐. Michael Vickery, "The 21. k. 125 Fragment, A Lost Chronicle of Ayutthaya" *JSS*, 65, pt. 1 (Jan. 1977) : 1–80

๗๑. นิธิ เอียวศรีวงศ์ "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา" *รวมปาฐกถา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย*, ๒๕๒๑

๗๒. นาฏวิภา ชลิตานนท์ *วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยโบราณถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒

๗๓. ดูใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* อ้างแล้ว หน้า ๑๖๑–๒๐๗

๗๔. ดูในเล่มที่เพิ่งอ้าง หน้า ๒๗–๖๑

๗๕. ดูในเล่มที่เพิ่งอ้าง หน้า ๓๖๕–๓๗๙

๗๖. ดูในเล่มที่เพิ่งอ้าง หน้า ๒๙๑–๓๒๔

๗๗. ดูในเล่มที่เพิ่งอ้าง หน้า ๓๒๕–๓๖๔

๗๘. ดูชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ *ปรัชญาประวัติศาสตร์* อ้างแล้ว หน้า ๒๗๓–๒๙๔

๗๙. กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร "การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ" *วารสารธรรมศาสตร์* ๖ : ๑ (มิถุนายน–กันยายน) ๒๕๑๙

๘๐. ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย อ้างแล้ว* หน้า ๒๖๒–๒๙๐

และ ๒๕๑๙[๘๑] ก็ได้ช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นแนวการเขียนประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ไทย "สมัยใหม่" อย่างต่อเนื่องและชัดเจนเป็นอันมาก

เมื่อกล่าวถึงแนวการเขียนของนักประวัติศาสตร์ไทย "*สมัยใหม่*" แล้ว จากบทความต่างๆ ที่เอ่ยนามมาข้างต้นก็จะพบว่า มีนักประวัติศาสตร์ไทย ร่วมสมัยเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ผลงานของท่านถูกนำมาศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ คือ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ยังไม่มีการศึกษาแนวการเขียนของนักประวัติศาสตร์ร่วมสมัยคนอื่น ๆ อย่างลึกซึ้ง ภาพของประวัติศาสตร์นิพนธ์ร่วมสมัยจึงยังคงรางเลือนอยู่มาก ทั้ง ๆ ที่ระยะปัจจุบันนี้มีการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทยมากกว่ายุคใด ๆ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะในรูปของวิทยานิพนธ์อันเป็น "แบบฝึกหัด" ขนาดใหญ่ของนักศึกษาขั้นมหาบัณฑิต ซึ่งได้ผ่านวิธีการทางประวัติศาสตร์มาแล้วเป็นอย่างดี การศึกษาเพื่อหาวิธีการ และปรัชญาประวัติศาสตร์ที่วิทยานิพนธ์แสดงให้เห็น จะช่วยให้มองเห็นแนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยได้อย่างดียิ่ง เพราะนอกจากวิทยานิพนธ์เหล่านี้จะเป็นผลงานของนักศึกษาประวัติศาสตร์รุ่นใหม่เองแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นแนวการศึกษาประวัติศาสตร์รุ่นก่อนหน้าด้วย เพราะผู้เขียนวิทยานิพนธ์ย่อมได้รับอิทธิพลจากนักประวัติศาสตร์รุ่นก่อนโดยเฉพาะจากอาจารย์ที่ปรึกษาไม่มากก็น้อย ดังปรากฏให้เห็นในกิติกรรมประกาศของสิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร ว่า "วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เริ่มต้นจากข้อเสนอแนะของรองศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ตลอดเวลาของการค้นคว้ากระทั่งผลสำเร็จเป็นรูปเล่ม อาจารย์ได้กรุณาให้ข้อแนะนำและความรู้อันมิอาจประมาณค่าได้ตลอดทั้งตรวจแก้อย่างละเอียด"[๘๒] และของนาฏวิภา ชลิตานนท์ ว่า "...ผู้เขียนยังต้องกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ เดวิด เค. วัยอาจ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร อาจารย์ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ผู้ได้ผลิตผลงานและบทความอันมีค่าด้านการเขียนประวัติศาสตร์ไทยไว้เป็นแนวทางแก่ผู้เขียน โดยเฉพาะอาจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ได้กรุณาอ่านและให้คำแนะนำอันมีค่ายิ่งต่อบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้"[๘๓]

---

๘๑. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ปรัชญาประวัติศาสตร์* และ *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* อ้างแล้ว

๘๒. สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร *ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘–๒๔๕๓)* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒

๘๓. นาฏวิภา ชลิตานนท์ *อ้างแล้ว* หน้ากิติกรรมประกาศ

ภาพของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยทั้งหมด ที่กล่าวมานี้และที่จะมีการศึกษาเพิ่มขึ้นในวันข้างหน้านั้น กำลังรอที่จะถูกสร้างให้เป็นภาพประวัติของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริง ภาพนี้จะแสดงถึงวิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งจะทำให้เรารู้ได้ว่า "*ในบัดนี้เรายืนอยู่ที่ใด และด้วยมรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์อะไร ก่อนที่เราจะพิจารณาดูว่าเราควรทำอนาคตของเราอย่างไร*"[๘๔] บทความต่าง ๆ ที่เสนอในการสัมมนาเรื่อง "ความก้าวหน้าของการศึกษาและการวิจัยประวัติศาสตร์ไทยปัจจุบัน" นับว่าได้ริเริ่มการกิจดังกล่าวแล้ว แม้ว่าจะกระทำอย่างกว้าง ๆ เท่านั้นก็ตาม[๘๕]

---

๘๔. นิธิ เอียวศรีวงศ์ "การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีต และอนาคต" กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๒ หน้า ๗

๘๕. ดูเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ของสมาคมประวัติศาสตร์, ๒๕๒๒